

بررسی رابطه‌ی بین ویژگی‌های خانوادگی و بهداشت روانی والدین با مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی شهرستان گلپایگان^(*)

حسین فیاضی - پروین بختیارپور

مقدمه

خانواده، گروهی اولیه است و رابطه‌ی اعضای آن عاطفی می‌باشد و علاوه بر عاطفی بودن، مستمر و جاودانه است. یعنی از نخستین لحظاتی که فرد حیات خود را آغاز می‌کند، درون خانواده قرار می‌گیرد و تا پایان نیز به‌نوعی از آن زندگی متأثر خواهد شد. آثار تربیتی و ویژگی‌های خانوادگی بر فرد به‌اندازه‌ای عمیق است که به‌مسیر بعدی زندگی جهت می‌دهد و فعالیت‌های تربیتی معلمان و مربیان کمتر در این تأثیرات خانوادگی تغییرات اساسی به‌وجود می‌آورد (شکوهی، ۱۳۶۹).

به‌این ترتیب به‌دلیل اهمیت خانواده و تأثیر ویژگی‌های خانواده و نیز نقش بهداشت و سلامت روانی والدین بر رفتار، کردار و آموزش کودکان، متخصصان تعلیم و تربیت درصدد بررسی و شناسایی مهم‌ترین ویژگی‌های تأثیرگذار از جمله اثر بهداشت روانی والدین بر مسائل رفتاری و آموزشی دانش‌آموزان بوده‌اند. در این پژوهش برخی از ویژگی‌های خانوادگی و نیز بهداشت روانی والدین که با مسائل رفتاری و آموزشی دانش‌آموزان رابطه دارد، مورد بررسی قرار گرفته است. به‌این امید که اولیا و مربیان و برنامه‌ریزان از یافته‌های آن بهره‌مند گردند.

بیان مسأله: مسأله‌ی این پژوهش بررسی رابطه بین ویژگی‌های خانوادگی (شامل: تحصیلات والدین، شغل والدین، درآمد، وضعیت مسکن و امکانات آنان) و نیز بهداشت و سلامت روانی والدین با مسائل رفتاری دانش‌آموزان (شامل: اختلالات رفتاری) و مسائل آموزش آنان (شامل: پیشرفت تحصیلی، میزان انجام تکالیف، غیبت از مدرسه و تکرار پایه) می‌باشد. موقعیت اجتماعی - اقتصادی خانواده، افکار و عقاید، آداب و رسوم، ایده‌آل‌ها و آرزوهای والدین، سطح تحصیلات و تربیت

آنان در طرز رفتار کودکان و نیز وضع آموزش آنان تأثیر فراوان دارد. رفتار کودک نه تنها تحت تأثیر ویژگی‌های خانواده می‌باشد بلکه مسائل روانی و عاطفی والدین نیز بر رفتار او مؤثر می‌باشد. بیشتر تظاهرات عاطفی کودک یاد گرفته شده از رفتار والدین است. (شریعتمداری، ۱۳۶۹).

اهداف پژوهش: هدف کلی پژوهش بررسی رابطه بین ویژگی‌های خانوادگی و بهداشت روانی والدین با مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی می‌باشد. فرضیه‌های پژوهش:

- ۱ - مسائل آموزشی دانش‌آموزان ابتدایی با ویژگی جمعیتی خانواده‌ی آنان رابطه دارد.
- ۲ - مسائل رفتاری دانش‌آموزان ابتدایی با پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده رابطه دارد.
- ۳ - مسائل رفتاری دانش‌آموزان ابتدایی با ویژگی جمعیتی شناختی خانواده‌ی آنان رابطه دارد.
- ۴ - مسائل آموزشی دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی با پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده‌ی آنان رابطه دارد.
- ۵ - بهداشت و سلامت روانی والدین با مسائل آموزشی دانش‌آموزان رابطه دارد.
- ۶ - بهداشت و سلامت روانی والدین با مسائل رفتاری دانش‌آموزان رابطه دارد.
- ۷ - متغیرهای جمعیتی شناختی خانواده بر روی مسائل آموزشی دختران و پسران اثرات متفاوتی دارد.
- ۸ - پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده اثرات متفاوتی بر مسائل رفتاری دختران و پسران دارد.

*- این پژوهش با هزینه سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان انجام پذیرفته است.

- ۹ - متغیرهای جمعیت شناختی خانواده بر روی مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان شهر و روستا اثرات متفاوتی دارد.
- ۱۰ - پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده اثرات متفاوتی بر روی مسائل رفتاری و آموزشی دانش‌آموزان شهر و روستا دارد.
- ۱۱ - بین بهداشت و سلامت روانی والدین و مسائل رفتاری - آموزشی دانش‌آموزان شهر و روستا تفاوت وجود دارد.

تعریف واژه‌ها و اصطلاحات پژوهش

الف) بهداشت روانی: طبق تعریف کارشناسان سازمان جهانی بهداشت، سلامتی عبارتست از «حالت رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی و نه فقط عدم بیماری یا ناتوانی» و با تأکید بر این نکته که هیچ یک از این ابعاد بر دیگری اولویت ندارد. (کاپلان و سادوک، ۱۹۹۱) بهداشت روانی عبارت است از مجموعه‌ی عواملی که در پیشگیری از ایجاد یا پیشرفت روند وخامت اختلالات شناختی - احساسی و رفتاری در انسان نقش مؤثر دارند (شاملو، ۱۳۸۰).

فروید (*Freud*)، نشانه‌ی سلامت روانی را وجود تعادل و هماهنگی بین نهاد من و من برتر قلمداد نموده و فردی را دارای سلامت روانی می‌داند که مراحل رشد را با موفقیت گذرانده و در هیچ یک از مراحل رشد تثبیت نشده باشد.

آدلر (*Adler*)، معتقد است فردی از سلامت روانی برخوردار است که روش زندگی خود را با واقع‌بینی چنان طرح‌ریزی می‌کند که منجر به بروز احساس حقارت غیرقابل جبران نگردد.

آلیس (*Ellis*)، فردی را دارای سلامت روان می‌داند که در زندگی تفکر منطقی و باور صحیح را جایگزین باورهای غلط نماید.

یونگ (*Yung*)، معتقد است انسان سالم، انسانی است فردیت یافته، که دارای خصوصیتی از قبیل خودشناسی، پذیرش خود، یکپارچگی، بیان خود و شکیبایی است (شفیع‌آبادی، ناصری، ۱۳۶۸).

در پژوهش حاضر با استفاده از تست سلامت عمومی (*G.H.Q*) میزان بهداشت و سلامت روانی والدین اندازه‌گیری شده است. نمره‌ای که فرد در این آزمون کسب می‌کند معرف میزان بهداشت روانی اوست.

ب) اختلالات رفتاری: نراقی و نادری (۱۳۷۹) اختلالات رفتاری را به شرح زیر تعریف کرده‌اند:

رفتارهای گوناگون افراطی، مزمن و انحرافی که گستره‌ی آن شامل: اعمال تهاجمی یا بر انگیزختگی ناگهانی تا اعمال افسرده‌گونه و گوشه‌گیرانه می‌باشد و بروز آن‌ها به‌دور از انتظار مشاهده کننده است. به‌طوری که وی آرزوی توقف این گونه رفتارها را دارد. در پژوهش حاضر برای تشخیص وضعیت رفتاری دانش‌آموزان از پرسشنامه‌ی مایکل راتر (فرم معلم) استفاده شده است.

مبانی نظری پژوهش: محیط خانه جایی است که زندگی در آن آغاز می‌گردد و علی‌رغم تمایل نوجوانان به‌رهایی از قیود خانوادگی، نبودن روابط مطلوب و همبستگی‌های خانوادگی، اثرات مخربی به‌ویژه در سنین دوازده و سیزده سالگی روی نوجوان بر جای می‌گذارد. پژوهش‌های متعدد در مورد میزان تأثیر خانواده و ویژگی‌های آن بر روی رفتار کودکان همگی حاکی از این نکته است که اکثر مسائل رفتاری و آموزشی دانش‌آموزان که در محیط منزل، جامعه و مدرسه از دانش‌آموزان بروز می‌کند، ناشی از همان ویژگی‌های خانواده و والدین است. نتایج این پژوهش‌ها نشان داده‌اند بین ویژگی‌های خانواده مانند میزان تحصیلات، تعداد فرزندان، بعد خانوار، میزان تفاهم والدین، وضعیت اشتغال مادر، پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی وجود دارد. (اسلامبولچی مقدم، ۱۳۷۰، واحدی، ۱۳۶۱، احمدی، ۱۳۷۱).

شو و امری (*Show and Emery*) (۱۹۸۸) در پژوهش خود دریافتند که افسردگی مادر می‌تواند موجب ایجاد رفتارهای درون‌گرایی در کودک شود و در آمد خانواده می‌تواند در پیش‌بینی رفتارهای برون‌گرایی مؤثر باشد.

کهن‌پور (۱۳۷۹) در پژوهش خود دریافت که بین پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر که والدین آنان تحصیلات و درآمد متفاوت دارند، تفاوت معناداری وجود دارد.

نتایج پژوهش دیگر، بی‌سوادی و کم‌سوادی والدین را یکی از دلایل افت تحصیلی دانش‌آموزان می‌داند (دزفولیان و همکاران، ۱۳۷۱).

نتایج تحقیق پیش‌بین (۱۳۷۶) در زمینه‌ی تأثیر عوامل خانوادگی بر مسأله‌ی مردودی به شرح زیر گزارش شده است:

- میانگین جمعیت خانوادگی دانش‌آموزان مردود شده بیش از میانگین جمعیت خانوادگی افراد قبول شده است.

- متوسط سطح تحصیلی والدین دانش‌آموزان قبول شده بالاتر از والدین افراد مردودی است.

- موفقیت یا شکست تحصیلی دانش‌آموزان با شاغل بودن یا خانه‌دار بودن مادر و نیز با شغل مادر رابطه‌ای نشان نداد. در مطالعه‌ای مشخص شد که ۶۶ درصد کودکان مسأله‌دار آمریکایی به‌مادرانی تعلق دارند که از اختلال‌های روانی رنج می‌برند. ۴۷ درصد کودکان مسأله‌دار در خانواده‌هایی هستند که تنها پدر اختلال عاطفی دارد. اما وقتی پدر و مادر هر دو اختلال دارند، در ۷۲ درصد موارد، کودکان آنان نیز اختلال پیدا می‌کنند (نقل از شاملو، ۱۳۸۰).

روش

با توجه به اهداف تحقیق که درصدد بررسی رابطه بین ویژگی‌های خانوادگی و بهداشت روانی والدین با مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان است، روش تحقیق حاضر روش همبستگی می‌باشد.

جامعه‌ی آماری: جامعه‌ی آماری مورد مطالعه‌ی این پژوهش کلیه‌ی دانش‌آموزان دختر و پسر دوره‌ی ابتدایی شهرستان گلیپایگان در سال تحصیلی ۸۱-۸۰ می‌باشند. نمونه و شیوه‌ی نمونه‌گیری: نمونه‌ی مورد مطالعه‌ی این پژوهش ۱۵۳ نفر از دانش‌آموزان پسر مدارس شهر و روستا و ۱۴۳ نفر از دانش‌آموزان دختر مدارس شهر و روستا و ۷۴ نفر از دانش‌آموزان مدارس مختلط شهر و روستا می‌باشند که جمعاً ۳۷۰ نفر افراد نمونه‌ی مورد مطالعه را تشکیل می‌دهند. برای انتخاب نمونه‌ی مورد نظر از روش نمونه‌گیری متناسب با حجم استفاده گردید.

ابزار اندازه‌گیری: در این پژوهش برای اندازه‌گیری و سنجش متغیرهای مورد بررسی از ابزارهای مختلفی استفاده شده است که عبارتند از:

الف) کارنامه‌های نوبت اول سال تحصیلی ۸۱-۸۰

ب) پرسش‌نامه‌ی محقق ساخته بسته پاسخ برای سنجش متغیرهای جمعیت شناختی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی خانواده.

ج) پرسش‌نامه اختلال رفتاری مایکل راتر (فرم معلم) جهت

تشخیص وضعیت رفتاری دانش‌آموزان.

د) پرسش‌نامه‌ی سلامت عمومی (G.H.Q) جهت تشخیص بهداشت روانی والدین.

بحث و نتیجه‌گیری

خانواده به‌عنوان نهاد اجتماعی که بیشترین تأثیر را در جامعه‌پذیر نمودن کودکان به‌عهده دارد، معرفی شده است. این نهاد با ویژگی‌ها و خصوصیات خود و نیز سلامت و بهداشت روانی اعضای خود می‌تواند نقش مؤثری را در ایجاد یا کنترل مسائل آموزشی و رفتاری کودکان و نوجوانانی که در آن پرورش می‌یابند، داشته باشد. هدف از پژوهش حاضر بررسی رابطه بین ویژگی‌های خانوادگی و بهداشت روانی والدین با مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی می‌باشد.

یافته‌ها

۱ - مسائل آموزشی دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی با پاره‌ای از ویژگی‌های جمعیت شناختی خانواده‌ی آنان رابطه دارد. الف) نتایج پژوهش نشان می‌دهد بین معدل و دروس دانش‌آموزان و سن والدین رابطه‌ی معنادار وجود ندارد ولی بین معدل دانش‌آموزان و تحصیلات والدین و تعداد فرزندان در خانواده رابطه وجود دارد.

ب) هم‌چنین در مورد غیبت دانش‌آموزان از مدرسه، نتیجه گرفته شد که بین تعداد فرزندان، تحصیلات والدین معنادار نبود. ج) در مورد انجام تکالیف نتایج پژوهش نشان داد: بین سن والدین و میزان انجام تکالیف دانش‌آموزان رابطه وجود ندارد. اما این رابطه بین تحصیلات والدین و نیز تعداد فرزندان معنادار بود. ۲ - مسائل رفتاری دانش‌آموزان با پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده‌ی آنان رابطه دارد. نتایج به‌دست آمده از پژوهش نشان داد، بین شغل پدر و انضباط و هم‌چنین درآمد خانواده و انضباط دانش‌آموزان رابطه معنادار است، ولی در مواردی مثل شغل مادر، تعداد اتاق و نوع مسکن رابطه وجود نداشت.

۳ - مسائل رفتاری دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی با تعداد فرزندان خانواده رابطه دارد. نتایج نشان داد بین تعداد فرزندان خانواده و نمره‌ی انضباط دانش‌آموزان همبستگی منفی وجود

دارد. اما این رابطه در مورد سن والدین معنادار نبوده است.

۴ - بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و مسائل آموزشی دانش‌آموزان رابطه وجود ندارد.

۵ - بهداشت و سلامت روانی والدین با مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان رابطه دارد. نتایج پژوهش نشان داد:

بهداشت و سلامت روانی مادر به میزان زیادی بر مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان مؤثر است. این تأثیر در مورد پدران نیز وجود دارد، اما شدت آن کمتر است.

۶ - متغیرهای جمعیت شناختی شامل: (سن والدین، تعداد فرزندان، تحصیلات والدین خانواده بر روی مسائل آموزشی دختران و پسران اثرات یکسان داشته، تنها متغیر تحصیلات مادر بیشترین تأثیر را بر روی تعداد غیبت دانش‌آموزان داشته و رابطه‌ی بین تحصیلات مادر و تعداد غیبت دانش‌آموزان معنادار بوده است.

۷ - پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده اثرات متفاوتی بر روی مسائل رفتاری دختران و پسران دارد.

نتایج پژوهش نشان داد با کنترل نقش جنسیت، از بین متغیرهای مختلف پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده شامل: وضع مسکن، شغل پدر، درآمد خانواده، امکانات رفاهی و شغل مادر بیشترین میزان تأثیر بر مسائل رفتاری دختران و پسران دانش‌آموز مربوط به متغیرهای شغل پدر و درآمد خانواده بوده است که رابطه‌ی این دو متغیر با مسائل رفتاری معنادار به دست آمده است.

۸ - پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده بر روی مسائل رفتاری و آموزشی دانش‌آموزان شهر و روستا تأثیرات یکسان دارد.

پیش‌نهاده‌ها

نتایج تحقیق نشان داد:

الف) همبستگی بین سن والدین و مسائل آموزشی مثبت است، بین تحصیلات والدین و مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان رابطه معنادار است و در نتیجه با افزایش سطح تحصیلات والدین بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان افزوده می‌شود و مسائل رفتاری آنان کاهش یافته است. لذا لازم است این اطلاعات و آگاهی‌ها به اشکال مختلف در سطح جامعه منتشر شود

تا جوانان قبل از ازدواج به نقش و اهمیت تحصیلات خود و همسر انتخابی خود پی ببرند.

ب) برخی از ویژگی‌های خانواده مثل تعداد فرزندان، سن والدین و شغل پدر تأثیر فراوانی بر مسائل رفتاری و آموزشی فرزندان دارد. لذا لازم است در کلاس‌های آموزشی قبل از ازدواج و دوره‌های آموزش خانواده به اولیا و فرزندان جامعه این مسائل و موارد دیگر یادآوری شود.

پ) شاغل بودن مادر بر خلاف عقاید مرسوم اثری در بروز مسائل و مشکلات آموزشی و رفتاری ندارد.

این نکته قابل تأمل بوده و می‌تواند در آموزش‌های خانواده مطرح شود.

ت) بهداشت و سلامت روانی والدین به خصوص سلامت روانی مادر نقش مؤثری در بروز یا عدم بروز مسائل رفتاری و آموزشی دانش‌آموزن داشته، لذا لازم است در آموزش‌های خانواده چگونگی تأمین بهداشت روانی آموزش داده شود.

جنبه‌ی دیگر نتایج این پژوهش متوجهی معلمان و مربیان است و آن توجه به ویژگی‌های خانوادگی و شخصیت دانش‌آموزان است. یعنی تذکر این مطلب که مسائل رفتاری و آموزشی دانش‌آموزان در مدرسه صرفاً به توانایی‌های هوشی آنان بستگی ندارد، بلکه ویژگی‌های خانواده و بهداشت و سلامت روانی والدین نیز از متغیرهای مهم و اثرگذاری می‌باشد که باید مورد توجه قرار گیرند.

منابع

- اسلامبولچی مقدم، علی (۱۳۷۰). بررسی ناسازگاری نزد دانش‌آموزان دوره‌های ابتدایی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- احمدی، عبدالجواد. (۱۳۶۹) بررسی عوامل مؤثر در سازگاری دانش‌آموزان پسر دوره دبستان شهر تهران، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- پیش‌بین، حسین. (۱۳۷۶). بررسی علل زیستی، شناختی و خانوادگی پدیده‌ی مردودی در پایه‌های اول و دوم ابتدایی شهرستان استهبان، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- دزفولیان، سیدعلی اکبر و همکاران. (۱۳۷۱). بررسی علل افت تحصیلی دوره‌ی ابتدایی همدان، شورای تحقیقات اداره‌ی کل آموزش و پرورش.
- شفیق‌آبادی، عبدالله و ناصری، غلامرضا (۱۳۶۸). نظریه‌های مشاوره و روان‌درمانی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- شاملو، سعید (۱۳۸۰). بهداشت روانی، تهران: رشد.
- شریعتمدار، علی (۱۳۶۹)، روانشناسی تربیتی، تهران: امیرکبیر.
- شکوهی، غلامحسین (۱۳۶۹)، مبانی و اصول آموزش و پرورش. مشهد: آستان قدس رضوی.
- کاپلان، سادوک، خلاصه‌ی روان پزشکی. ترجمه‌ی: نصرت‌الله پورافکاری (۱۳۷۰). جلد اول، تبریز: مؤسسه‌ی تحقیقاتی انتشاراتی ذوقی.
- نراقی، مریم و نادری، عزت‌الله (۱۳۷۹). اختلالات رفتاری کودکان. تهران: بدر.